

MƏN... BİR HEÇ...

(Düşüncə alternativləri)

"Yuğ" teatrının "Mən... mən" tamaşasının koordinatlarında qazmaq üçün tarbiyyədən öpməyə gərək. Nasimi xəyal etmək, hürüflərin hərfi, nöqtə və rəqəmlərlə şəkilləndiriyi Allah-insan ikonasının qarşısında heyranlənə gərək; anlamaq gərək ki, sən Nasimi şəirətini oduyanda türkcə zikir eləyirsən, hürufçesinə salavət çəvirsən...

Budu gəldi "Yuğ" məkanına Hürüfi elmi-ilahi aktyor Əbdülqəni Əliyevin təqdimatında bir dəntə lapası kimi: gəldi, qayıtdı, qayıbdı bir də gəldi Seyid Əli Şamlini. Süleyman peyğəmbərin bildiyi quş öldürəndə əgəhi etmək üçün...

Əbdülqəninin Hürüfi elmi-ilahisi islam aləmində ezoterik bilgilərin sirindən, sufilərin dünüyənə modelindən xəbərdardır, dərvişdir, arifdir. Hərçənd tam dəqiqləşdirmək olmur ki, bu dərviş təsəvvür personajıdır, qarabasmadır, yoxsa Seyid Əli Şamlinin gözünə görünən Nasimi teyfi? Üç versiyanın üçünü də aktivləşdirmək mümkün: amma mən üçüncünü daha calbedici buluram.

Həmin personajın davranış motivasiyası rəsmi dini dairələr tərəfindən hürufitəli, şəxsən da lamakan Nasimini tapıb cəzalandırmaqdan ötrü vakil edilmiş cəllad Seyid Əlini (Ziya Ağə) Fazlin fəlsəfəsinə, inamına, ağıdasına gətirməkdir. Bundan ötrü Hürüfi elmi-ilahi islam mifologiyasında insanın mələklərdən uca tutulmasının səbəbini izah edir: əbcədə güvənib söyləyir ki, bəni-ədəmi bildirən "vəch" sözünün rəqəm simvolu 14-dür, "Fatiha" surəsindən ayələrin sayı 7-dir, iki dəfə nazil olub, bir əlin barmaqlarının 14 büküşü var, qunut zamanı iki əl bir araya gələndə barmaq büküşlərinin cəmi əylir 28, yəni kitab kimi açılıb 28 hərfə yazılmış Qurani rəmzləşdirir. Ay 28 gün yul qədir. 28 dörd yeddidir. Həftə 7 gündür. 128 min peyğəmbər yəna bir yeddirdir. İnsanın üzündə 7 dəlik mövcud və burada "əlil", "ləm", "hay" naqışığı edib "Allah" sözünü yazır. Odu ki bəni-ədəmin surəti Qurandır. Bu mənada Allah, Quran, Muhammad, Kəəba, insan, cəhan – "mənam... mən".

Onda məgər təəccüblüdür ki, personajların sayı tamaşada yeddirdir?

Əsla.
Bu ələ bələ də düşünlüüb zətan.
Yədi personajdan yalnız biri Nasimidir!
Nasimidirmi?
Axi məkanı yoxdur annın? Məkansızdırsa, görünə

bilərimi?

Yazıçı-dramaturq İlqar Fəhminin didaktik-detektiv (detektiv didaktikanı özündə apurur) ehtiva eləyir və nəzəriyyədən didaktik janr hesab olunur) janrlı "Nasimi" pyesi filosof-sarın 650 illik jubileyi müstəvində bir ıthaf kimi qavranılır: məramı şübhətarinə buğulan dındar, cəllad birsinin ırfana, əli bilginliyi işığına qovuşdurmaqdır, Nasimini axtaran Seyid Əli Şamlinin özünü "nasimləşdirməkdir". Pyesin diskursu hürufi fəlsəfəsinin və Nasimi şəirətinin insanlara ecaz-

kar, möcüzəyi təsirinin təftişi, sınağı üzərində qurulub: bələ ki, dramaturji mətnə Nasimi olmaya-olmaya hərə bir cür Nasimi sözünün aşığı, dalisi kimi aparır özünü. Daha doğrusu, əsar tarixi şəxsiyyəti yaşadığı dövr kontekstində situasiuə münasibət sargılayır.

Subyekti, yəni Seyid Əli (və ya Əhməd) Şamli dramatik toqquşmaların içindədir. Bu konflikt onun daxili dünyasının konfliktidir və başqaları ilə mübarizəni ehtiva eləmir. O ehtimal da var ki, hətta situasiyanın özü Seyid Əli Şamlinin xəyalıdır: təsəvvürü ilə, şübhələri ilə provokasiya olunur. Ona görə də pyes mental duellər kimi hörgülənib və ələ o cür də tamaşaya qoyulub.

Ancaq bu, tam dekonstruksiya deyil, Nasimi mifini dağıtmaq cəhdi deyil, əksinə, özgələrin ünsiyətində, intellektual mübahisədə Nasiminin yeni bir orijinal hekayətini modeləşdirmək, Nasiminin fikir ikonasını yaratmaq, onu məşallaşdırmaq, buddalaşdırmaq təşəbbüsüdür. Dağıt ki, pyesin diqətlərinə parçım intonasiya, düşüncəni bayana gətirmək tarzi, diskursu tərtibləmək mənerəsi, niqə təklətlər məlum "Nasimi" filminin bədiə ananası ilə səsəstəşir.

Fəhminin "Nasimi" pyesini quruluşçu rejissor Mehriban Ələkbərzadə detektivlik "uzaqlaşıdır" mistik-psixoloji dram janrına doğru yönəldir və "Mənəm... mən" oyunu kimi mizənləşdirir, həradə ki Nasimi adlı bir personaj gözə dəymir: çünki burada Nasimi ideyadır, niyyətə, yoldur, fikir və əməllərin qarəsini maneviyatın əjina döndərmək, bədanı ruha çəvirmək cəhdidir.

Təsədufi deyil ki, tamaşa başlarkən oyun məkanı sanki çərşəblənib, qara örtüyə bürünüb və bu örtük üzərində dönan mövləvi dərvişlərinin qızıllı rəngli qrafik görüntüləri (quruluşçu rəssam Vüsal Rəhim) şəkillənir. Əslində, bu qara örtük Seyid Əli Şamlinin bətin qarəsini eyməhləndirir. Ona görə də Hürüfi elmi-ilahi oyuna girərgiməz çalısır qara örtüyü divarlardan qoparıb atsın, ağı örtüyü aşkar eləsin, Şamlini aydınliğa çıxartsın.

Digər dərvişlər də həmin bu qutlu missiyayı gerçəkləşdirmək, qəhrəmanlı şəriətəndə haqiqətə aparmaq niyyətilə "Mənəm... mən" oyununa daxil olacaqlar.

Budu gəldi "Yuğ" məkanına Hürüfi eşə-ilahi yumşaq ağı duman kimi aktyor Vüqar Hacıyevin plastikasında məramı Allah eşqinin idrakdan uca öldüğünü Seyid Əli Şamliyə anlatmaqdır.

Budu gəldi "Yuğ" məkanına Hürüfi ilahi yazı narin bir yağış kimi aktyor Elğün Həmidovun ifadəsində Seyid Əli Şamlinin bətinə varlığını hopmaq üçün...

Budu gəldi "Yuğ" məkanına Hürüfi ilahi şeir pırpız səbə vəyi, səhər nasimi kimi aktyor Qasım Nəğnin təfsirində Seyid Əli Şamlinin şair ruhunu diriltmək məqsədilə...

Budu gəldi Hürüfi övliyə ullah torpaq kimi aktyor Amid Qasimovun təqdimatında Seyid Əli Şamlini fanəfilahə yetirmək ümidilə...

Hərə öz xisəlatına, öz eşqinə, öz ədina, öz ədasına, öz surətinə və imcəni yuğun Seyidənalı qəzasını və ya gözələrinə çalılışını hətta parçayı götürüb rəda Nasimi ruhunu yaşatmaq çalısır. Hətta məqsədlərinə çatmaq, Seyid Əli Şamlini "nasimləşdirmək" namına bu dərvişlər düşüncənin gücü ilə öz ölümləri bəhasinə onu qətlərlə törətməyə təhrik edirlər. Yəni hər fikir mübahisəsində Seyid Əli Şamli

şəriətini qaydalarnı ustun sayıb bu ırfan sahibinin, söz, hikmət, ruh aşığıların küfrəda suçlayır, onları "Yuğ" məkanında düzbucağı qutunə məntəqə kimi qurulmuş edam iskaləsinə və ya ölümlə "quyuşu" sənə – qəbir quyusuna göndərir.

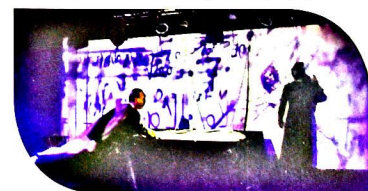
Bütövlükdə, 7 beyitlik qəzəli xatirləndə tamaşanın mizənlənin şeir radifı kimi təkrarlənir. M.Ələkbərzadə pyesin "Nasimi" adını "Mənəm... mən" adıyla əvəzləyəndə artıq bu təkrar oyun strukturu dominant qismində götürür və tamaşanın mizənlə bəçimini bu dominant fikrə məkan qəlibinə çəvdirir.

Digər tərəfdən "Mənəm... mən" şəxsiyyətin psixi durumuna, yətarinə rişələnməş nergiziyinə, tanrı olmaq istəyini bir işarədir. Ayn bir yəndən yənaşədə isə Yunus İmranın "mən" mənə dəmə, mənə deyilmək fikri Nasiminin əlin "cəhan mənəm, mən" dedisinin əyindir. Birinci introvert tipinə bənaşədə məhsulduz, ikinci – ekstrovert şəxsiyyət tipini.

Əgər cəhan məndirsə, onda ya cəhan yoxdur, ya da mən: mən hər yərdə olanda, mən zərrə, günəş, kosmos olanda mən heç vada mən olmur. Çünki mən vəhadət əl-vücudə gəir, fərq nəşlərinin itirir, fənələşir. Əbəş deyil ki, "mənam... mən" əgressiv dedisinin tərs üzündə müdrükəna "mən bir heç" bəyanatı gizlətir: haqiqətdə, onları mənə tutumu bir-birinə müsəvədir.

Ələ buna görə də M.Ələkbərzadənin tamaşəsində söyləm hadisədir, niqə eyləmədir. Hər bitkin "dədi" fraqmentindən sonra mütləq şəkildə bir qətl gerçəkləşir: amma öləndə, öldürəndə Seyid Əli Şamlinin özüdür.

Oyun meydançasında aktyorların bir ifa mükəmməlliyi var: onlardan hər biri, Xəlx artisti Məmmədsəfədan (Şəmsəddin Bağdırdolu-rəda) savayı, Nasiminin ruhu olmağa, nasimiliyi duyduğuy kimi, an-

ladığı kimi öz içindən zühura qatırmağa iddialıdır. Bela ki, aktyorlar bu tamaşada Nasimi dünyasının bildircilərina (hürüflükdə elmi-ilahini, eşqi-ilahini, ilahi yazını, ilahi şeiri, övliyalığı) öz jest, sas, davranışları vasitəsilə nurlanmış, ruhsal bir görkəm verməyə, sözdən təsirlənb vəcd ovqatına varmağa, hətta bazən nasimləşməyə, Nasimi ruhu ilə buluşmağa çalışırlar və niyyatlarında sonacən səmimi qalırlar.

Xalq artisti Məmmədşafiqin Şeyx Əzəm Şəmsəddin Bağdadisi anti-nasimidir, aqressiv hökmranlığı, emosional coşqusu, nəfəs "püskürmələri", davranış üslubu ilə sanki müasir arab terrorçusu-dur, hürufuları "dişinən-dırnağılan" didib parçalaməğa hazır bəzirdir. İfa tərzı keçərdilər, tamaşanın fikir partiturasının məntiqinə uyğundur, amma onun fakturasında, estetik paradiqmasında yad elementdir.

Manca, "Yug" teatrında maraqlı, yetərincə qadir bir kişi truppası formalaşmaqdadır; elə bir truppə ki, hətta amerikalı dramaturq Recinald Rouzun "12 qazablanmış kişi" pyesini da onları iştirakı ilə Azərbaycan teatrına qatırmək mümkün...

Hərçənd "12 qazablanmış kişi" pyesinin səhna parametrlərində oyun ritmini, musiqi həllini tapmaq son dərəcə çətin, problemlı. İ.Fahminin "Nasimi" əsərisə, əksinə, Şərçın və müəsləman ələminin bütün musiqi pəttərlərinə geniş amplitudada açıq. Buna rəğmən rejissor "Manəm... mən" tamaşası üçün bəstəkar Aygün Səmədzadəyə orijinal musiqi sorədiğinə müəctət etmişdir.

Azərbaycanlı Xalq artisti Aygün xanımın bəstələri öz-özlüyündə olduqca işıqlıdır, həlimdir, səfidir, incə bir zövq sərgiləyir: amma mürəkkəb Nasimi düşüncələri, qədim türk dilinin şaman cazibəsi, sərt ritmikəsi ilə suslanmış Nasimi şeirləri, Nasimi ruhu üçün yox, Məvləna Cəlaləddin Ruminin su kimi axan fəlsəfi pırıqları üçün reflektivdir. Bəlkə da, "Manəm... mən" tamaşasına bir təlqin musiqisi,

yəni suli zikrləri ritmində bəstələnmiş parçalar daha çox faydalı ola bilər. Masalaya digər bir yöndən yanaşanda etiraf etməliyəm ki, axı Fahmi pyesinin özü da haradasa pırıçavardır; Ancaq bütün hallarda tamaşanın seyrçini ovsunlayacaq, onu Nasimi dünyasının magiyasına salacaq emosional-energetik təsir qüvvəsi, təlqin qüvvəsi, mənim fikrimcə, yəna da yetərli deyil.

Bununla belə gedək finala doğru...

Gənc istedad Ziya Ağə, rejissorun aktyor seçimi artıq neçənci dəfədir ki, dağıqlılıyla heyərləndirir. Seyid Əli Şamlını güc və zəifliyin qonşulaşdığı sərhəddə vücuda gətirir. Aktyorun personajı, eynən Ziya Ağanın özü kimi, səmimiyyəti içində çəşqin və şübhəlidir. Onun qəhrəmanı hürufi elmi-ilahidən, ilahi eşqdən, ilahi yazıdan, ilahi şeirdən na qədər ki xəbərsizdir, callad, qatıl "bəramasında" mövcuddur. Elə ki bu bilgilər, duyumlar Seyid Əli Şamlının qanına, canına işləyəcək, varlığını çevirəcək, onun seçi barama paltarı Şeyx Əzəmin zərbəsindən sonra nar kimi pərdəxlanacaq və bəramə Nasimiya transformasiya olunacaq, misali-kepanək taəsəürəti oya-dacaq; Seyid Əli nasimləşəcək, hürufi əqdəsində öz ölümünü qəbul edəcək və Mansur al-Həllacın "ənəlihaqq" dəstəlini tamamlayacaq...

Əğər İmadəddin Nasimi söyləyirsə ki, "gərçi bu gün Nasimiyəm, xak ilə yəksən olmuşam", deməli, "mənam... mən" bir hürufi şairin mistifikasiyasıdır; arxasında "mən bir heç" fikri dayanır. Əğər Azərbaycanın "Yug" məkanında belə bir tamaşa varsa, bu ona daləlat edir ki, Nasiminin ruhu bizimlədir.

*Əğər ruh olmasa, sevinməzsən.
Əğər ruh olmasa, kədərənməzsən.
Əğər ruh olmasa, heçlik səni qorudur.*

Əğər ruh olmasaydı, onu yənidən kəşf edib insanlara başılışma-ğına dəyərli.
Çünki ruhun mövcudluğuna inanıb ölmək, ruhun yoxluğunu bilib yaşamaqdan yaxşıdır.
Çünki ruh dünyanın ən müqəddəs, ən şirin, ən xilaskar, ən müəmməli həqiqəti və uydurmasıdır.
Çünki ruh insanın sonucunu siğnəcəyi və ümididir.
"Yug" məkanının camii ruhlarına salam olsun!!! ✦

Aydın Talıbzadə

Teatrşünas, tanqidçi, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin "Teatrşünaslıq" kafedrasının müdiri, professor, sənətşünaslıq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

Haqq mandadır

Bəstəkar-müəjəmi Səvinc Ağasıyevanın "Haqq mandadır" adlı layihəsi "Nasimi ilmi-təbifə oldu. Layihədə "Asan radio"nun apaxçası Ruslan Zeynal, Əməkədar artist, tarzen Şəhriyar İmanovun rəhbərlik etdiyi qrupun üzvləri Bəbir Bəbirli və Sütkür Əliyev iştirak etdilər. Təfiq Quliyevin, Süleyman Ələsgərovun və Səvinc Ağasıyevanın İmadəddin Nəsiminin qəzəllərinə bəstələnən mahnılarını, həddi qırağı üstəzi Xəzər Süleymanlının tedejimatında işə gətirən qəzəlləri səsləndi.

